

Paweł Wojtas. 2014. *Translating Gombrowicz's Liminal Aesthetics*. Peter Lang: Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien. 208 ss.

Piotr Wilczek

Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego

Książka Pawła Wojtasa stanowi na tle uprawianej w Polsce i za granicą gombrowiczo-
logii i translatologii zjawisko niezwykle oryginalne i wyjątkowe.

Po pierwsze, jest to rozprawa prawdziwie interdyscyplinarna – swobodnie operując terminologią literaturoznawczą i filozoficzną autor, znakomicie zorientowany w najnow-
szych dokonaniach obu dyscyplin przedstawia interpretację dzieł Gombrowicza, jakiej
jeszcze nie było w literaturze przedmiotu polskiej i zagranicznej. Wojtas konfrontuje
filozofię egzystencjalną pisarza z jej współczesnym postmodernistycznym i poststruk-
turalistycznym odczytaniem, a jednocześnie czyni przedmiotem swych analiz zarówno
polskie dzieła pisarza jak i ich angielskie przekłady, traktowane zgodnie z przyjętymi za-
łożeńiami teoretycznymi jako równoprawne teksty. Teksty angielskie czytane są w kon-
tekście polskich, a polskie w kontekście angielskich. W związku z tym w tej koncepcji nie
ma w ogóle tzw. oryginałów i przekładów, są równorzędne teksty podlegające interpreta-
cjom w kontekstach, w których funkcjonują.

Zawiedziony byłby jednak ktoś, kto oczekiwałby jakiegokolwiek porównywania
tekstów źródłowych z docelowymi w duchu tradycyjnego językoznawstwa, kto spodzie-
wałby się wykorzystania w pracy teorii przekładu zakorzenionych w tradycji sięgającej
Cycerona, a twórczo rozwijanej przez Waltera Benjamina, Eugene’a Nidę, Petera Ne-
warka czy Henriego Meschonnicca. Nie chodzi tu bowiem przede wszystkim o przekład
jako „transfer” lingwistyczny czy kulturowy. Analiza porównawcza dzieł Gombrowicza

oraz ich angielskich przekładów pokazuje sposoby odbioru Gombrowiczowskiego egzystencjalizmu w kulturze, która wyrastała z innej tradycji filozoficznej. W związku z tym przekłady dzieł Gombrowicza stanowią fascynujący przykład nie tyle translacji lingwistycznej (na tym poziomie, analizowanym w oderwaniu od innych, nic specjalnie ciekawego się nie zdarza), ale translacji filozoficznej.

Inspirowany dekonstrukcjonistyczną lekturą tekstu autor pokazuje, w jaki sposób przekład poprzedza interpretację, a nie jest konsekwencją interpretacji. W tej lekturze nie ma – jak wspomniałem – oryginału i przekładu, istnieją tylko równorzędne teksty, różniące się w swych filozoficznych zakorzenieniach. Angielskie i polskie wersje tekstów Gombrowicza dzięki lekturze filozoficznej inspirowanej dekonstrukcjonizmem stają się różnymi propozycjami filozoficznymi, a tradycyjna translologia lingwistyczno-literacka ustępuje tutaj miejsca translologii na poziomie filozoficznym.

To niezwykle oryginalne odczytanie dwujęzycznego korpusu tekstów Gombrowicza ma ważne konsekwencje, gdyż staje się punktem wyjścia do nowej interpretacji filozofii Gombrowicza umieszczonej między derridiańską różnią a hermeneutyką w ujęciu gadamerowskim. Szczególnie fascynująca jest tu nowa perspektywa odczytywania dzieł Gombrowicza poza tradycyjnym kontekstem filozofii egzystencjalnej (współczesnej mu, wcześniejszej czy późniejszej) na rzecz lektury bardziej wszechstronnej, która – dzięki przekładom – czyni z tej twórczości dzieło otwarte na lekturę dekonstrukcjonistyczną. Autor pokazuje, jak ważną rolę może spełnić dekonstrukcja jako narzędzie translologiczne.

Różne sposoby konstruowania gombrowiczowskiej retoryki w zależności od tego, w jakiej tradycji intelektualnej jest czytana to niezwykle ciekawe zjawisko, nigdy dotąd nie opisane. Nie tylko z tego powodu książka Pawła Wojtasa jest nowatorska. Przede wszystkim jest ona przykładem rozprawy prawdziwie interdyscyplinarnej, w której narzędzia literaturoznawcze i filozoficzne są użyte do stworzenia metody lektury, wymagającej jednoczesnego i finezyjnego używania obu rodzajów narzędzi. Naturalnie interdyscyplinarność ta wynika między innymi z twórczego wykorzystania propozycji metodologicznych Derridy i Baudrillarda, którzy rzecz jasna już dużo wcześniej niż Paweł Wojtas pokazali, że czystość dyscypliny jest utopią i że badanie literatury bez wykorzystania filozofii nie ma sensu, chyba że hołdujemy metodom tradycyjnej, dziewiętnastowiecznej filologii. Niemniej jednak trzeba podkreślić, że te inspiracje metodologiczne są wykorzystane przez Wojtasa w sposób twórczy i dobrze przemyślany. W związku z tym można pokazać, w jaki sposób mechanizmy tekstowe Gombrowicza są mechanizmami egzystencjalnymi, na czym polega inność u Gombrowicza w kontekście jego myśli filozoficznej.

Translacja jest w tym ujęciu pojęciem znacznie szerszym, filozoficznym i dotyczy mechanizmów uobecnianych przez filozofię pisarza. W związku z tym analizy poszczególnych przekładów (np. *Trans-Atlantyku*) pozwalają umieścić metody przyjęte przez tłumaczy w kontekście kulturowych i filozoficznych różnic między tekstami w różnych językach, a tradycyjne pojęcie ekwiwalencji ma tu znaczenie drugorzędne. W tej koncepcji lektury Gombrowicza przekład wspomaga czytelnika w tropieniu filozoficznych znaczeń tekstów, które stanowią różne warianty filozofii pisarza wypowiedziane w różnych językach i różnych tradycjach.

Lektura twórczości Gombrowicza w kontekście dwu różnych doświadczeń postmodernizmu (polskiego i anglo-amerykańskiego) to kolejna nowatorska próba interpretacyjna, ukazująca jak bardzo inspirujące może być czytanie tych tekstów w odniesieniu do anglo-amerykańskiej tradycji filozoficznej. Widać tu wyraźnie, że Gombrowicz musi być kimś innym dla czytelnika polskiego i dla czytelnika amerykańskiego, a różnica ta wynika nie tylko z lingwistycznych cech przekładu, ale z nieuniknionego zakorzenienia przekładów w kompletnie różnych tradycjach.

Gombrowicz angielski czy amerykański jest zupełnie inny od Gombrowicza polskiego. To zdanie może brzmieć banalnie. Jednak zupełnie niebanalna jest droga myślowa, która doprowadziła Pawła Wojtasa do tak wielu niezwykle oryginalnych spostrzeżeń na temat różnic między oboma „Gombrowiczami” czytanyymi w kontekście różnych tradycji intelektualnych.

Jakie wnioski wypływają dla nas z lektury tej ważnej książki? Przede wszystkim uświadomienie czytelnikowi, że

- nie ma odwrotu od myślenia o dwu wersjach językowych jako dwu różnych tekstach;
- odmiennność tradycji intelektualnych obu języków i kręgów czytelniczych ma fundamentalne znaczenie dla lektury tekstu;
- filozofia immanentnie obecna w obu wersjach językowych jest ważna dla zrozumienia tekstu;
- tekst w języku źródłowym staje się bardziej zrozumiały po lekturze tekstu w języku docelowym.

Książka Pawła Wojtasa pokazuje również, że filozoficzna dekonstrukcja tekstu ma dla oceny obu wersji językowych znaczenie bardziej istotne niż badanie językowej ekwiwalencji.

Recenzowana książka stanowi istotny krok naprzód w stronę rewizji metod translatoryki jako dyscypliny badawczej, gdyż pokazuje, że ta dyscyplina dotąd zawieszona niejako między językoznawstwem i literaturoznawstwem nie może skutecznie

funkcjonować bez kontekstu filozoficznego obu wersji językowych i bez twórczego wykorzystania takich metodologii jak dekonstrukcjonizm. W tym sensie uważam tę rozprawę za niezwykle przełomową, gdyż otwiera ona zupełnie nowe perspektywy badawcze zarówno w zakresie badań nad Gombrowiczem jak i w odniesieniu do badań nad przekładem. Autor niezwykle skrupulatnie wykorzystał w pracy literaturę przedmiotu – zarówno teoretycznoliteracką i filozoficzną jak i literaturę w obu językach dotyczącą twórczości Gombrowicza i przekładów jego dzieł. To skrupulatne wykorzystanie literatury nie spowodowało jednak, że ustalenia autora mają charakter wtórny. Wręcz przeciwnie – dzieła literaturoznawcze (w tym cała tzw. gombrowiczologia) jak i filozoficzne stanowią jedynie inspirację do oryginalnych ustaleń.

Autor otwiera perspektywę dla dalszych badań, które obejmować by mogły przede wszystkim interpretację egzystencjalizmu Gombrowicza w kontekście innych teorii postmodernistycznych (postkolonializmu czy studiów genderowych) oraz zastosowanie przyjętych metod badawczych do innych tekstów. Wierzę, że książka Wojtasa może stanowić ważną inspirację do dalszych badań nad przekładem w zaproponowanym przez niego kontekście hermeneutycznym.